

УДК 688.2:005

DOI:10.32680/2409-9260-2023-3-4-304-305-49-55

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Семенова К. Д., кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: ka_sta@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1613-7218

Матвійчук Ю. Ю., студентка, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: julijamjuli13@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2345-098X

***Анотація.** Прибуткова діяльність підприємства повинна постійно супроводжуватися ґрунтовними економічним аналізом та управлінням господарської діяльності. При цьому особливу увагу приділяють аналізу основних засобів, оскільки їх ефективне використання впливає на процеси розвитку не лише окремого підприємства, а й економіки держави в цілому. У статті обґрунтовано теоретичні підходи до трактування поняття «основні засоби», визначено стан та ефективність використання основних засобів вітчизняних промислових підприємств у сучасних умовах ведення бізнесу. Здійснено аналіз вартості основних засобів промислових підприємств України, рівня їх зносу та ефективності використання. За результатами дослідження зроблено висновок, що оптимізація використання основних засобів відіграє одне з ключових значень для перспективного функціонування будь-якого промислового підприємства та збільшення його доходності.*

***Ключові слова:** основні засоби, активи, промисловість, аналіз, управління, ефективність.*

ANALYTICAL SUPPORT FOR MANAGING THE EFFICIENCY OF FIXED ASSETS UTILIZATION AT INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UKRAINE

Semenova Kateryna, PhD in Economics, Associate professor of the Department of accounting, analysis and auditing, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: ka_sta@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1613-7218

Matviychuk Julia, student, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: julijamjuli13@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2345-098X

***Abstract.** The profitable activity of an enterprise should be constantly accompanied by thorough economic research of issues related to the management and analysis of business activities. In this case, special attention is paid to the analysis of fixed assets, since their effective use affects the development processes not only of an individual enterprise but also of the state economy as a whole. And in conditions of limited resources, an increase in production is possible only through the improved use of existing fixed assets. Rational use of fixed assets also plays an important role in reducing production costs. Therefore, in order to maintain a sustainable pace of development and increase the efficiency of Ukrainian industrial enterprises, it is necessary to intensify the reproduction and improve the use of existing fixed assets and production facilities. These processes have a twofold positive effect: firstly, they help to maintain the proper technical level of each enterprise's assets, and secondly, they allow increasing production volumes without additional attraction of investment resources, reducing production costs by reducing the share of depreciation and equipment maintenance costs, and increasing returns and profitability.*

The article substantiates theoretical approaches to the interpretation of the concept of "fixed assets", determines the current state of fixed assets of domestic industrial enterprises; highlights the problematic issues of analyzing their condition and efficiency of use in the current business environment. To achieve this goal, the author analyzes the dynamics of the index of industrial production, the cost of fixed assets of Ukrainian industrial enterprises and the level of their depreciation, presents the structure of fixed assets and characterizes their changes; analyzes the dynamics of indicators of efficiency of use of fixed assets, and develops measures to improve their use. Based on the results of the study, it is concluded that optimization of the use of fixed assets plays a key role in the long-term functioning of any industrial enterprise and increase of its profitability.

***Keywords:** fixed assets, assets, industry, analysis, management, efficiency.*

JEL Classification: L600, M410.

Постановка проблеми. Для підприємств окремих галузей економіки України характерною є наявність значної частки основних засобів у загальній сумі активів, тому управління ними відіграє вагомий роль у забезпеченні ефективності діяльності бізнесу в цілому. Надзвичайно великий або надзвичайно малий обсяг основних засобів може сприяти втратам підприємства, а, отже, важливим є пошук шляхів забезпечення оптимального обсягу та структури основних засобів, ефективного управління та раціонального їх використання. Зазначене актуалізує дослідження сутності поняття «основні засоби» та визначення алгоритмів управління ефективністю їх використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Законодавче регулювання управління основними засобами підприємств в Україні здійснюється на підставі Податкового Кодексу України, Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» та ін. Питання дослідження сутності поняття й ефективності їх використання та іншим аспектам основних засобів висвітлено в наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема І. Бланка, А. Василюка, М. Володькіна, К. Ізмайлова, В. Ковальова, Б. Колласа, М. Коробова, М. Крейніна, Л. Лігоненка, Т. Манесса, А. Поддєрьогіна та ін. Проте праці цих та інших науковців містять здебільшого розроблену теоретичну частину дослідження, тоді як практичне застосування знань щодо аналітичного забезпечення управління основними засобами на підприємстві потребують подальшого розвитку.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. За сучасного підходу до ведення бізнесу фінансове становище підприємств безпосередньо залежить від стану основних засобів і передбачає необхідність постійного порівняння витрат з результатами господарської діяльності й відшкодування витрат власними коштами. У такому аспекті підприємствам необхідно шукати шляхи раціональної організації управління використання власних основних засобів – з мінімально можливою сумою амортизації для досягнення найбільшого економічного ефекту від їхньої експлуатації. Тому особливого значення набувають проблеми створення таких механізмів використання основних засобів, які б відповідали ринковим умовам господарювання та забезпечували достатній рівень їхньої платоспроможності, ліквідності, прибутковості.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження сутності поняття «основні засоби підприємства», проведення аналізу стану та ефективності використання основних засобів підприємств України з метою висвітлення напрямів вдосконалення механізму управління ними в сучасних умовах ведення бізнесу.

Основний матеріал. Основні засоби відіграють значну роль в діяльності підприємств. Тому вони, як головний елемент матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання, мають використовуватися раціонально й ефективно [5, с. 94].

На даний момент в економічній літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття «основні засоби». К. Кухта та Т. Орошан під даним поняттям розуміють уречевлену частину виробничих ресурсів підприємства, що функціонує у виробничому процесі тривалий час, не змінює при цьому своєї натуральної форми і розмірів, а свою вартість переносить на вартість готової продукції поступово, шляхом амортизаційних відрахувань [7, с. 107].

Управління оборотними активами підприємства в цілому, і основними засобами зокрема, притаманне всім сферам господарської діяльності. У цілому завдання підвищення ефективності використання активів підприємства є одним із найбільш важливих завдань управлінської діяльності [9, с. 5]. Як відмічає А. Голубко, правильне управління активами дозволить підприємству збільшити їх ефективність, вартість та отримати вищі прибутки [1].

У сучасних умовах фінансової нестабільності, економічної кризи в країні, політичних факторів (воєнний стан та податковий тягар на бізнес), браку частини фінансових ресурсів першочерговим кроком подолання розбалансованості ресурсів промислових підприємства є створення єдиного механізму управління основними засобами як частини фінансових ресурсів компанії. Це може забезпечити безперервність та послідовність господарських процесів, досягнення стабільної рентабельності, платоспроможності, ліквідності та інших результатів фінансової діяльності підприємства. Тому основна мета управління основними засобами підприємства – забезпечення оптимального комбінування необхідних обсягів складових основних засобів відповідно до джерел їх фінансування в ресурсі компанії відповідно до її цільового призначення, що сприятиме формуванню належного рівня платоспроможності та рентабельності.

Отже, виходячи із вищезазначеного, управління основними засобами – поняття, пов'язане

з процесом вирішення завдань щодо забезпечення необхідного рівня необоротних активів підприємства, його ефективне використання. Загалом, управління основними засобами підприємства – це процес планування, координації та контролю за використанням та розпорядженням основними засобами, що належать підприємству.

Управління основними засобами включає в себе такі етапи, як планування інвестицій в основні засоби, закупівлю та введення їх в експлуатацію, утримання та ремонт основних засобів, оцінку вартості та стану основних засобів, а також прийняття рішень щодо зміни асортименту та кількості основних засобів залежно від потреб виробництва.

Ефективне управління основними засобами підприємства виступає ключовим елементом успішної діяльності будь-якої організації. Це дозволить підвищити прибутковість підприємства, забезпечити їх максимальну віддачу, створити передумови розвитку виробничого потенціалу та визначити напрями підтримання та розвитку конкурентоспроможності продукції, що випускається [4, с. 2].

Згідно думки Є. О. Доніна стратегія управління основними засобами підприємства трактується як формулювання місії організації, її намірів і цілей, політики, програми та методів їх досягнення [3, с. 232].

Основними принципами ефективного управління основними засобами підприємства є такі.

1. **Планування.** Спочатку необхідно визначити потреби в основних засобах та розробити стратегію їхнього придбання та використання. При цьому потрібно враховувати не тільки поточні потреби, а й перспективи розвитку підприємства.

2. **Облік.** Необхідно вести точний облік всіх основних засобів підприємства, включаючи їхню кількість, стан, технічні характеристики, вартість та терміни експлуатації.

3. **Моніторинг.** Необхідно постійно контролювати стан та технічну готовність основних засобів, рівень їх використання та ефективність виробничих процесів.

4. **Планове технічне обслуговування.** Регулярне технічне обслуговування та ремонт основних засобів забезпечує їхню безперебійну роботу та довговічність.

5. **Відповідальність.** Необхідно встановити відповідальність за ефективне використання та збереження основних засобів на всіх рівнях управління підприємством.

6. **Використання новітніх технологій.** Слід використовувати новітні технології та інноваційні рішення для підвищення ефективності використання основних ресурсів підприємств.

У свою чергу аналітичне забезпечення управління основними засобами на підприємстві сприятиме підвищенню якості самої облікової та аналітичної інформації, оперативній реакції з боку менеджменту на зовнішні та внутрішні зміни, підготовці ґрунтовних управлінських рішень щодо забезпечення розвитку підприємства, і як наслідок – підвищенню ефективності фінансово-господарської діяльності [6, с. 903].

Отже, ефективне управління основними засобами, і в першу чергу на виробничих підприємствах, дозволяє їм знизити витрати на утримання основних засобів та збільшити продуктивність виробництва за рахунок оптимального використання ресурсів.

На сьогодні в Україні склалася несприятлива ситуація щодо забезпеченості підприємств основними засобами, їх стану та ефективності використання. І оскільки ефективне управління основними засобами здійснює безпосередній вплив на обсяги виробництва, то розпочнемо аналіз із дослідження індексу промислової продукції підприємств України (рис. 1).

Відтак індекс промислової продукції у січні 2022 р. порівняно з груднем 2021 р. становив 87,0% та січнем 2021р. – 102,9%. Згідно статистичного огляду соціально-економічного становища України у січні 2022 р. порівняно з січнем 2021 р. у добувній промисловості та розробленні кар'єрів індекс становив 100,4%, переробній – 105,3%, постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 99,6% [10].

Одним із головних чинників зниження обсягів виробництва та конкурентоздатності вітчизняної промислової продукції, за думкою С. М. Грибкової та І. О. Цинько, є фізичний знос основних засобів [2, с. 51]. При цьому відтворення основних засобів на підприємствах може відбуватися за рахунок валових капітальних інвестицій, які будуть спрямовані на створення, придбання, відновлення та поліпшення основних засобів.

Рис. 1. Динаміка індексу показника промислової продукції у 2021 р.-січні 2022 р. (у % до відповідного періоду попереднього року)
Джерело: складено за даними [8]

У таблиці 1 представлено динаміку вартості основних засобів промислових підприємств України та рівень їх зносу.

Отже, протягом 2015-2021 рр. вартість основних засобів промислових підприємств України зростала, однак рівень зносу залишався високим.

Таблиця 1
Динаміка вартості основних засобів промислових підприємств України та рівень їх зносу

Рік	Первісна вартість, млн. грн.	Залишкова вартість, млн. грн.	Ступінь зносу, %
2015	3842517	889183	76,9
2016	3072954	939965	69,4
2017	2454483	1003884	59,1
2018	3271669	1099281	66,4
2019	3455860	1413447	59,1
2020	4023577	1452511	63,9
2021	4181129	1651546	60,5

Джерело: складено за даними [8]

Не досягнув він рівня 60% лише в 2017 р. та 2019 р. Слід відмітити, що у 2017 році відмічається також суттєве скорочення вартості основних засобів, що було обумовлене початком кризових явищ в економіці.

На рис. 2 представлено динаміку показника зносу основних засобів.

Рис. 2. Динаміка показника зносу основних засобів підприємств промисловості України

Джерело: складено за даними [8]

Аналізуючи трендову модель, що представлена на рис. 2, можна відмітити загальну тенденцію до зниження рівня зносу основних засобів промислових підприємств України протягом аналізованого періоду. При цьому прискорене зменшення даного показника протягом 2015-2017 рр. перейшло спочатку до уповільненого зростання, а останніми роками знову намітилася тенденція до зменшення.

Однією з причин зміни вартості основних засобів у промисловості, як і в будь-якій іншій галузі, є розмір підприємств. У табл. 2 наведено структуру основних засобів промислових підприємств України у розрізі їх величини.

Таблиця 2

Структура основних засобів промислових підприємств України

Рік	Структура до загального обсягу основних засобів, %			
	великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	мікропідприємства
2015	47,84	21,49	19,28	11,38
2016	52,29	22,07	16,38	9,26
2017	47,89	22,64	19,08	10,39
2018	45,30	23,63	19,93	11,14
2019	44,75	24,66	19,95	10,64
2020	43,05	25,19	20,50	11,26
2021	44,86	25,48	19,97	9,69

Джерело: складено за даними [8]

Як видно з таблиці, основна маса обсягу основних засобів промислових підприємств України припадає на великі та середні підприємства. Однак тенденції щодо їх структури різні. Так, у 2015 році частка основних засобів великих і середніх підприємств у загальній їх вартості по промисловості України складала 47,84 % та 21,49 % відповідно, тоді як у 2021 році відбулося зменшення відсоткової частини обсягу великих підприємств до показника 44,86%, тоді як частка середніх підприємств збільшилась до показника 25,48 %. Питома вага основних засобів малих підприємств та мікропідприємств коливалася протягом усього досліджуваного періоду, а в 2021 р. відбулося їх зниження.

Основне завдання управління основними засобами підприємства є їх ефективне використання. Для оцінки ефективності використання основних засобів на промислових підприємствах України варто дослідити рівень їх віддачі та рентабельності (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка показників ефективності використання основних засобів промислових підприємств України

Рік	Віддача основних засобів, грн	Рентабельність основних засобів за чистим прибутком, %
2015	2,09	-21,17
2016	2,39	-2,63
2017	2,75	5,59
2018	2,90	9,94
2019	2,28	9,46
2020	2,33	-3,25
2021	2,84	21,87

Джерело: складено за даними [8]

На основі даних таблиці можна відмітити позитивну загальну тенденцію до зростання основного показника ефективності використання основних засобів – рівня їх віддачі. Рівень рентабельності не мав певної тенденції, а в 2015-2016 рр. та 2020 р. основні засоби використовувалися нерентабельно. Слід відмітити при цьому значне зростання показників ефективності використання основних засобів у 2021 році. У той же час, воєнні дії, що відбуваються на території України з лютого 2022 року, вочевидь здійснюють катастрофічний вплив на економіку країни в цілому, і промисловість зокрема. Тому про підвищення ефективності використання основних засобів у сучасних умовах можна казати лише щодо тих регіонів, де підприємства продовжують працювати. Однак з початком відбудови промисловості після війни такими заходами для всіх підприємств можуть бути:

- проведення заміни частини застарілих технологій на нові, які будуть сприяти прискоренню виробництва та підвищенню продуктивності праці;
- проведення реконструкції виробничих дільниць і обладнання, які є «вузькими місцями», тобто стримують можливості збільшення обсягів виробництва;
- організація навчання працівників, які будуть відповідати за впровадження нового прогресивного обладнання та працювати на ньому.

Висновки. За результатами проведеного дослідження аналітичного забезпечення управління основними засобами промислових підприємств України можна надати узагальнене поняття даної категорії: основні засоби – це засоби праці, що є матеріально-речовими елементами, грошовим вираженням яких є основні виробничі і невиробничі засоби та забезпечують діяльність підприємства у певній галузі.

Управління основними засобами, як елемент управління підприємством, відіграє вагомую роль у забезпеченні ефективної діяльності бізнесу. Від якості заходів із управління основними засобами залежить здатність бізнесу забезпечувати безперервну діяльність та фінансову стабільність, позитивну перспективу майбутніх результатів, виконання зобов'язань перед іншими суб'єктами бізнесу та необхідний рівень конкурентоспроможності.

Подальші дослідження теоретичних аспектів особливостей ефективного управління основними засобами промислових підприємств дозволять у майбутньому поповнити існуючий формат новими методами та удосконалити існуючий алгоритм новими підходами, враховуючи сучасні реалії ведення бізнесу. Адже лише раціоналізація всіх ресурсів підприємства на пряму визначить його можливості в аспекті супутніх чинників зовнішнього і внутрішнього середовища.

Список літератури

1. Голубко А. І. Управління оборотними активами підприємства. Матеріали XLVII наук.-тех. кон. підрозділів ВНТУ, м. Вінниця, 14-23 березня 2018 р. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2018/paper/view/4521> (дата звернення: 22.04.2023).
2. Грибкова С. М., Цинько І. О. Аналіз стану основних засобів промислових підприємств України. Вісник економічної науки України. 2016. № 22. С. 48–52.
3. Донін Є. О. Політика управління основними засобами сучасного підприємства. Вісник Донецького національного університету ім. Василя Стуса. Серія: фінанси, облік, банки. 2017. № 1 (22). С. 231–242.
4. Ковтун О. А., Мостенська Т. Г. Теоретичні підходи до управління основними засобами підприємства. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 2020. № 1. С. 1–6.
5. Єпіфанова І. Ю., Ткачук Л. М., Беркатюк Ю. О. Теоретико-методичні аспекти управління основними засобами будівельних підприємств. Інновації та сталий розвиток. 2022. № 4. С. 94–100.
6. Єршова Н. Ю. Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління основними засобами підприємств: стратегічний аспект. Економіка і суспільство. 2018. № 14. С. 894-904.
7. Кухта К. О., Орошан Т. А. Класифікація основних засобів як важлива передумова їх обліку та аналізу. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 21-22. С. 106–111.

8. Офіційний сайт державної служби статистики України. Розділ: діяльність підприємств. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 26.04.2023).
9. Покин'черета В. В. Обліково-аналітичне забезпечення управління основними засобами підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 17. С. 5-11.
10. Офіційний сайт державної служби статистики України. Статистичний огляд соціально-економічного становища України за січень 2022 року. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/dop/03/dop_0122_u.pdf (дата звернення: 26.04.2023).

References

1. Holubko, A. I. (2018). "Management of the company's current assets". *Materialy XLVII nauk.-tekh. kon. pidrozdiliv VNTU, m. Vinnytsia, 14-23 bereznia*. Retrieved from <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2018/paper/view/4521> (accessed April 22, 2023) [in Ukrainian].
2. Hrybkova, S. M. & Tsyn'ko, I. O. (2016). Analysis of the state of fixed assets of industrial enterprises in Ukraine. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 22(2016), 48–52 [in Ukrainian].
3. Donin, Ye. O. (2017). Policy of management of fixed assets of a modern enterprise. *Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu im. Vasylia Stusa. Serii: finansy, oblik, banky, 1(22)*, 231–242 [in Ukrainian].
4. Kovtun, O. A., & Mostens'ka, T. H. (2020). Theoretical approaches to the management of fixed assets of an enterprise. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Efektyvna ekonomika»*, 1, 1–6 [in Ukrainian].
5. Yepifanova, I. Yu. & Tkachuk, L. M. & Berkatiuk, Yu. O. (2022). Theoretical and methodological aspects of fixed assets management of construction enterprises. *Vinnyts'kyj natsional'nyj tekhnichnyj universytet*, 4, 94–100 [in Ukrainian].
6. Yershova, N. Yu. (2018). Improving the Accounting and Analytical Support for the Management of Fixed Assets of Enterprises: a strategic aspect. *Ekonomika i suspil'stvo*. 14(2018), 894-904 [in Ukrainian].
7. Kukhta, K. O. & Oroshan, T. A. (2020). Classification of fixed assets is an important prerequisite for their accounting and analysis. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 21-22, 106–111 [in Ukrainian].
8. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. Section: activities of enterprises. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed April 26, 2023) [in Ukrainian].
9. Pokyn'chereta, V. V (2018). Accounting and analytical support for the management of fixed assets of enterprises. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. 17(2018), 5-11 [in Ukrainian].
10. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. Statistical review of the socio-economic situation in Ukraine as of January 2022. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/dop/03/dop_0122_u.pdf (accessed April 26, 2023) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.03.2023

Прийнята до публікації 11.03.2023